

В. В. Смаль, І. В. Смаль

*Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя vivosmal@mail.ru
igorsmal@mail.ru*

РІВНІ АБСОЛЮТНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ КРАЇН І РЕГІОНІВ ЄВРОСОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

Одним з важливих параметрів просторової організації господарської діяльності є ступінь спеціалізації територій. Для дослідження відмінностей у рівнях спеціалізації використовуються різноманітні підходи, серед яких особливе місце належить визначенню індексу абсолютної спеціалізації Герфіндаля (ІАСГ). Індекс абсолютної спеціалізації здатний забезпечити інформацію про ступінь рівномірності поширення галузей чи секторів на території країни або регіону. Визначається індекс як сума квадратів часток галузей від загальної

зайнятості або виробництва:

$$H_j^s = \sum_i (s_{ij})^2, \quad (1),$$

де H_j^s – індекс абсолютної спеціалізації Герфіндаля; S – частка зайнятості сектору i від загальної зайнятості країни чи регіону j .

Індекс Герфіндаля може коливатись від 0 до 1: $0 \leq H^s \leq 1$. Чим

вищий індекс – тим вища спеціалізація країни чи регіону. Індекс Герфіндаля був запозичений суспільними географами в економічній науці, де він використовується для оцінки ступеня монополізації галузі і обчислюється як сума квадратів часток продажу кожної фірми у галузі.

У межах даного дослідження індекс абсолютної спеціалізації Герфіндаля був обрахований як для рівня країн ЄС та України, так і для рівня регіонів NUTS2 та українських обласних регіонів. Коефіцієнт був розрахований на основі даних із зайнятості у чотирьох агрегованих секторах економіки. Для країн ЄС – це: 1) сільське та лісове господарство, мисливство, рибальство, видобувна промисловість;

1) обробна промисловість; 3) постачання газу, води, електроенергії, будівництво; 4) сфера послуг, для України – 1) сільське та лісове господарство, мисливство; 2) промисловість; 3) будівництво; сфера послуг. Результати обчислення індекса абсолютної спеціалізації Герфіндаля представлені у табл. 1. Значення індекса у межах ЄС коливається від 0,300 у Румунії до 0,675 у Люксембурзі, в Україні воно складає 0,420.

Таблиця 1. Індекс абсолютної спеціалізації Герфіндаля, 1995, 2000, 2007 рр.

Країни	ІАСГ, 1995 р.	ІАСГ, 2000 р.	Різниця в значенні індексу 1995-2000 рр.	ІАСГ, 2007 р.	Різниця в значенні індексу 2000-2007 рр.
Австрія	0,431	0,464	0,033	0,494	0,031
Фінляндія	0,440	0,485	0,045	0,521	0,036
Італія	0,430	0,460	0,030	0,488	0,028
Мальта	-	0,487	-	0,554	0,067
Іспанія	0,427	0,444	0,017	0,484	0,040
Угорщина	-	0,429	-	0,456	0,027
Німеччина	0,441	0,474	0,033	0,513	0,040
Ірландія	-	0,455	-	0,493	0,038
Бельгія	0,525	0,558	0,034	0,577	0,019
Данія	0,517	0,544	0,027	0,576	0,031
Франція	0,509	0,527	0,018	0,569	0,042
Греція	0,390	0,418	0,028	0,475	0,057
Естонія	-	0,414	-	0,425	0,012
Швеція	0,545	0,566	0,021	0,607	0,040
Кіпр	-	0,534	-	0,562	0,028
Португалія	0,394	0,365	-0,029	0,405	0,040

Литва	-	0,370	-	0,406	0,036
Латвія	-	0,405	-	0,430	0,025
В.Британія	0,514	0,573	0,059	0,608	0,035
Нідерланди	0,573	0,613	0,039	0,623	0,011
Болгарія	-	0,377	-	0,399	0,023
Словаччина	-	0,395	-	0,407	0,012
Чехія	-	0,393	-	0,411	0,018
Люксембург	0,537	0,612	0,075	0,675	0,062
Словенія	-	0,389	-	0,401	0,011
Румунія	-	0,334	-	0,300	-0,035
Україна	0,296*	0,363	0,067	0,420	0,057

Розраховано авторами

** При розрахунку використані дані станом на 1990 р.*

Щодо загальних тенденцій змін рівня абсолютної спеціалізації, які відбулись у результаті структурних трансформацій, вони мають подібні вектори розвитку в Україні та країнах Євросоюзу. Абсолютна спеціалізація зростає. Це пояснюється в першу чергу збільшенням частки сфери послуг, що і обумовлює своєрідну монополію цього сектору економіки і відповідне зростання коефіцієнта абсолютної спеціалізації Герфіндаля.

У межах ЄС найвищі рівні абсолютної спеціалізації спостерігаються у країнах, які характеризуються найбільшими показниками зайнятості у сфері послуг та найменшою зайнятістю у первинному секторі (Люксембург, Нідерланди, Великобританія, Швеція). У цих країнах показник зайнятості у первинному секторі не перевищує 2,5 %. Разом з тим, зайнятість у сфері послуг складає понад 70%.

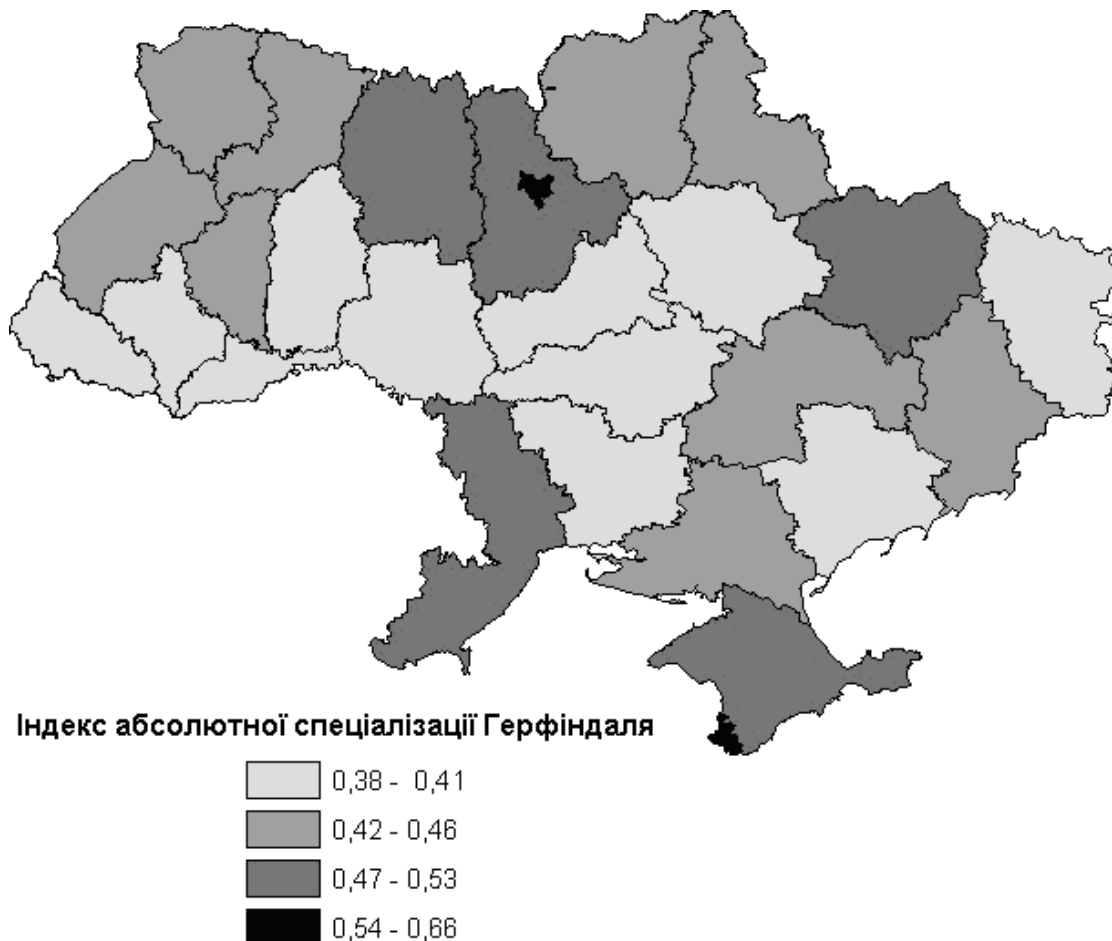
Найнижчі показники характерні для колишніх соціалістичних країн (Румунії, Болгарії, Словенії, Литви), а також Португалії. Близьке до них значення індексу має і Україна. Всім цим країнам притаманна більш рівномірна зайнятість у основних секторах економіки. Частка зайнятих у первинному секторі коливається від 8,2% у Литві до 29,9% у Румунії, у промисловості – від 17,5% у Литві до 27,5% у Словенії. В Україні, за рахунок значної частки працюючих у сільському господарстві (16,6%) структура зайнятості також має більш рівномірний розподіл між секторами.

Ще ширший діапазон коливання індексу абсолютної спеціалізації демонструють регіони NUTS2 – від 0,293 до 0,769, при середньому значенні

0,499. Це закономірно, адже на рівні регіонів спеціалізація зростає і зайнятість у одному з агрегованих секторів може перевищувати 80 і навіть 90%, як у випадку з автономним містом Мелілья (Іспанія), де зайнятість у сфері послуг є домінуючою і складає 94%. Саме для сфери послуг характерні такі високі показники зайнятості. У столичному регіоні Брюсселю частка працюючих у секторі послуг досягає 91%, у Внутрішніх округах Лондона - 89%, у Стокгольмі – 87%, в Утрехті (Нідерланди) та Берліні – 84%, у Столичному районі Данії та Іль-де-Франсі (Франція) – 83% і т.д. Для таких регіонів, відповідно, характерні високі значення коефіцієнта абсолютної спеціалізації.

Відмінності у величині індексу абсолютної спеціалізації між областями України не такі значні, як між регіонами NUTS2. Максимальне значення індексу спостерігається у Києві і Севастополі – 0,663 та 0,626 відповідно, мінімальне – у Черкаській (0,379) та Кіровоградській (0,384) областях (рис. 1).

Високі значення індексу пояснюється значною часткою зайнятих у сфері послуг (включаючи транспорт). У Києві вона складає 80,2%, у Севастополі – 77,8%. Поміж адміністративних областей виділяються Одеська область та автономна республіка Крим, у яких порівняно висока абсолютна спеціалізація також склалась за рахунок сфери послуг, у якій працює відповідно 68% та 66% всіх зайнятих у господарстві. Для регіонів із більш рівномірним розподілом зайнятості між секторами притаманні відносно невеликі значення індексу.

Розроблено на основі розрахунків авторів

Рис. 1. Індекс абсолютної спеціалізації Герфіндаля регіонів України

У ЄС це здебільшого характерно для регіонів "нових" членів, де частка зайнятих у сфері послуг не така значна, як у країнах-"старих" членах ЄС і кількість робочих місць у первинному та вторинному секторі економіки залишається вагомою.

У вибудованому рейтингу регіонів NUTS2 за величиною обрахованого індексу абсолютної спеціалізації серед сорока п'яти регіонів із найменшим значенням показника лише сім (п'ять грецьких і два португальських) знаходяться поза межами Східної Європи. Решта – регіони колишніх соціалістичних країн. З іншого боку – серед сорока п'яти територіальних утворень із найбільшими значеннями абсолютної спеціалізації лише три відносяться до Східноєвропейського регіону (район Будапешту, Братиславський край, Прага). Отже, цілком очевидним є вищий рівень абсолютної спеціалізації у регіонах "старих" членів ЄС у порівнянні з новоприєднаними країнами.

Поміж українських регіонів найменші значення абсолютної спеціалізації характерні для областей, які мають більш рівномірну структуру зайнятості за рахунок сільського господарства чи промисловості або того і іншого разом. Сільське господарство посідає суттєве місце у структурі зайнятості Кіровоградської (30,8%), Черкаської (27,9%), Вінницької (26,9%) областей. У Луганській, Запорізькій, Полтавській областях невисокі значення абсолютної спеціалізації зумовлюються збереженням істотної зайнятості у промисловості, а також сільському господарстві.

Тенденція до збільшення індексу абсолютної спеціалізації Герфіндаля характерна для всіх українських регіонів. Подібно до регіонів ЄС, зростання зумовлюється, перш за все, збільшенням частки зайнятих у сфері послуг. Серед регіонів, де відбулось найпомітніше зростання абсолютної спеціалізації, виділяється столична область. У Київській області суттєво зменшилась зайнятість у сільському та лісовому господарстві, мисливстві та рибальстві. У 2001 р. вона складала 31,6%, у 2008 р. - 9,5%, тобто скоротилась на 22,1 відсоткових пункти. Водночас, частка зайнятих у сфері послуг зросла із 45,6% до 64,7%, або на 19 відсоткових пункти. У Києві та Севастополі зростання індексу абсолютної спеціалізації відбулось за рахунок скорочення зайнятості у всіх економічних секторах на користь сфери послуг. Серед обласних регіонів за величиною зростання індексу абсолютної спеціалізації виділяється також Житомирська, Рівненська, Харківська, Одеська, Львівська область. Найменші зміни у абсолютній спеціалізації відбулись у Чернівецькій, Донецькій, Миколаївській, Херсонській, Луганській, Волинській областях. Структура зайнятості у цих областях не залишилась незмінною, але зміни були не такими радикальними, а розподіл зайнятих по секторах продовжує бути більш рівномірним.

Отже, в результаті аналізу рівня спеціалізації України та країн ЄС, а також українських та європейських регіонів, з допомогою індексу абсолютної спеціалізації Герфіндаля, обрахованого на основі даних із зайнятості у чотирьох великих секторах, було виявлено кілька змістовних особливостей: 1) абсолютна спеціалізація має тенденцію до збільшення в усіх

країнах ЄС та Україні, що у більшості випадків є результатом зростання частки зайнятих у сфері послуг; 2) для столичних регіонів, зазвичай, притаманні високі значення індексу завдяки значному розвитку сектору послуг; 3) у Євросоюзі показники індексу як на рівні країн, так і на рівні регіонів мають більші значення у країнах-"старих" членах ЄС у порівнянні з "новими", у яких зберігається вища зайнятість у первинному та вторинному секторах економіки; 4) показники індексів абсолютної спеціалізації українських регіонів близькі за своїми значеннями та тенденціями динаміки до відповідних показників регіонів східноєвропейських країн.